

3. Мастюкова Е.М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / Е.М. Мастюкова. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 398 с.

4. Омарова П. Формирование социальной компетентности у умственно отсталых учащихся подросткового возраста / П. Омарова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2009. – № 112. – 328 с.

5. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.

УДК 376-056.264:616.89-008.434.5

Ільяна В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА З ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ДИСЛЕКСІЇ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТПМ

У статті представлено поняття про процес читання та його структуру, а також чинники, які забезпечують увесь механізм зазначеного виду рецептивної діяльності. Репрезентовано методику поетапної роботи з подолання дислексії, наведено приклади завдань.

Ключові слова: дислексія, тяжкі вади мовлення, читання, рецептивний вид діяльності, механізм процесу читання, психологічні компоненти структури читання, механізм дислексії.

Ильяная В.М.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ ДИСЛЕКСИЙ У УЧЕНИКОВ С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

В статье представлено определение понятия о чтении, как о процессе. Рассмотрены компоненты, обеспечивающие механизм указанного вида рецептивной деятельности. Отображено методику поэтапной работы по преодолению дислексии, подано примеры заданий.

Ключевые слова: дислексия, тяжелые нарушения речи, чтение, рецептивный вид деятельности, механизм процесса чтения, психологические компоненты структуры чтения, механизм дислексии.

Valentina Piana

DYSLEXIA MECHANISMS DETERMINATION AT PUPILS WITH SEVERE SPEECH DISABILITIES

The definitions of the concept of reading as a process were represented in this article. The components providing the mechanism of the above-noted reception activity were determined. The technology of correction dislexical mistakes is displayed. Examples of tasks submitted in the article.

Key words: dyslexia, reading, reception activity, mechanism of reading as a process, reading structure psychological components.

Розлади читання складають одну з найбільш розповсюджених форм мовленнєвої патології дітей шкільного віку з тяжкими мовленнєвими розладами (алалією, дизартрією, ринолалією, тяжкими формами заїкання, ускладненими ЗНМ та ФФНМ). Рівень сформованості навички читання у переважної частини молодших школярів з ТПМ є недостатнім, про що свідчать знижені за всіма параметрами показники технічної сторони читання (швидкість, тип читання, правильність, виразність та інтонування), недосконалість розуміння та усвідомлення прочитаного матеріалу, а також впізнавання та розрізнення друкованого варіанта графем. Дислексією вважають наявність різноманітних стійких помилок під час читання, таких як: пропуски букв та складів, різні типи заміни (змішування букв, які позначають фонетично близькі звуки; змішування букв, звуки яких близькі за артикуляцією; заміни графічно схожих букв), додавання зайвих букв та складів, перестановки, недочитування, злиття або роз'єднання слів, спотворення, перекичування звуко-складової структури, семантичні помилки (помилкове прогнозування).

Завданням вчителя-логопеда є *своєчасне виявлення та подолання (або попередження) стійких розладів читання* в учнів з ТПМ. Таким чином, насамперед, необхідно виокремити дітей так званої групи ризику, щодо появи стійких розладів писемного мовлення, а також школярів з ТПМ із дислексією. З цією метою рекомендовано не обмежуватись перевіркою техніки читання. Необхідним є проведення обстеження стану сформованості передумов щодо опанування навички читання (що можливо зробити навіть у добукварний період). Це дасть можливість визначити механізм порушення в кожному окремому випадку, згрупувати дітей за рівнями розвитку та відповідно вплинути на недостатньо сформовані психологічні ланки зазначеної навички. Таким чином, вчитель-логопед буде в змозі застосувати повною мірою диференційований підхід і, відповідно, досягти якнайкращих результатів у корекційно-попереджувальній та корекційно-розвивальній роботі.

Становлення навички читання базується на розумінні її психолінгвістичної природи. Саме тому зміст корекційної роботи становлять три напрями:

- 1) розвиток слухових функцій та операцій;
- 2) розвиток зорових функцій та операцій;
- 3) розвиток операцій прогнозування.

Корекційно-розвивальна робота складається з трьох за складністю етапів. Таким чином, педагог може розпочинати роботу з необхідного щабля, групуючи дітей відповідно до рівня сформованості передумов щодо опанування навички читання.

На першому етапі основною умовою виконання завдань з розвитку слухових функцій та операцій (загальних слухових функцій та фонематичних процесів) є їх виконання без опори на власне вимовляння дитини. Для завдань з розвитку зорових функцій та операцій, як найскладніших для цього рівня, має використовуватись матеріал букв та їхніх елементів.

На *першому* етапі роботу на заняттях має бути спрямовано на розвиток:

- слухових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті та контролю (лише на індивідуальних заняттях, за можливості, логопед має вводити до завдань слова, що містять звуки, які дитина вимовляє неправильно);
- фонематичних процесів на основі еталонного вимовляння логопеда (фонематичне сприймання, аналіз і синтез);
- зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю, зорово-просторової орієнтації – на простому абстрактно-логічному картинному матеріалі;
- зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю, зорово-просторової орієнтації – на матеріалі букв та їхніх елементів.

На *другому* етапі роботу має бути спрямовано на розвиток:

- слухових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, контролю (матеріал має містити звуки, які учні вимовляють неправильно);
- фонематичних процесів – сприймання (з опорою на еталонну вимову педагога), аналізу й синтезу (з опорою на власну вимову) та уявлення;
- ієрархічно вищого рівня зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, зорово-просторової орієнтації, контролю – на матеріалі елементів слів (складів) та окремих словах із залученням читання вголос.

На *третьому* етапі має проводитись робота, спрямована на вдосконалення:

- слухових функцій та операцій (логопед має вводити до завдань слова, фонетично насичені акустико-артикуляційно близькими звуками, а також складними за вимовлянням);
- фонематичних процесів – уявлення, аналізу та синтезу – лише за уявленням (без залучення слухової та артикуляційної аналізаторних систем);
- зорових функцій та операцій – сприймання, уваги, пам'яті, зорово-просторової орієнтації, контролю – на матеріалі словосполучень, речень та уривків з тексту.

Розгляньмо приклади завдань корекційної методики та особливості варіювання їхньої складності відповідно до визначеного корекційного етапу.

Розвиток слухових функцій та операцій на матеріалі слів, різних за складовою будовою.

Мета: розвиток слухового сприймання та уваги.

Завдання: Розставити по місцям переплутані у вірші слова.

Хто у річці живе? –
Мак,
На городі росте? –
Рак.
Хто копитами б'є? –
Лінь,
Працювати не дає –
Кінь.
А травичку вкриває –
Коза,
Під берізкою пасеться –
Роса.
Молочком ласуватиме –
Кріт,
Дім підземний будуватиме –
Кіт.
Чудернацькі та дивні слова
Переплутались – от вже дива!

В. М. Ільяна

Мета: розвиток слухової уваги та пам'яті.

Завдання: учень прослуховує перше слово, яке називає логопед, добирає інше, яке починається на останній звук попереднього, називає обидва; наступний учень добирає свій варіант та повторює вже три слова. Таким чином має утворитися ланцюжок слів (завдання можна ускладнювати за рахунок додаткових настанов – добирати лише двоскладові, або трискладові слова, також можна визначити чітку тематику, яка звзвить коло добору слів – називати лише назви тварин, птахів, та назви дерев тощо).

Наприклад:

- 1) молоко;
- 2) молоко – острів;
- 3) молоко – острів – вовк;
- 4) молоко – острів – вовк – клоун;
- 5) молоко – острів – вовк – клоун – носоріг;
- 6) молоко – острів – вовк – клоун – носоріг – гітара...

Мета: розвиток слухової уваги та контролю.

Завдання: у невеликому тексті (віршику) знайти зайве слово або речення, що не підходить за змістом (логопед прочитує текст, далі учень читає текст самостійно та гучно).

Наприклад:

1. На березі річки, що крутилася поміж крутих схилів, у дуплі старезного дуба жили дві білочки. Щоранку, з першими промінцями сонця, вони вистрибували на найвищі гілочки, розминаючи свої **крильця**, і вмивалися росою. Білочки озиралися навкруги та віталися зі своїми сусідами: величезним сімейством комах, парою жовтокрилих метеликів та чорномордим кротиком, який, щоб привітатися, висовував носика зі свого підземного будиночка.

2. У садочку, біля квочки,
посідали скрізь рядочком
золотенькі, **червоненькі**,
наче м'ячики пухкенькі,
не дівчата, не хлоп'ята,

а малесенькі курчата.

В. М. Ільяна

Розвиток фонематичних процесів (з опорою на мовлення логопеда, з підключенням власної вимови, за уявленням).

Мета: розвиток фонематичного аналізу.

Завдання: Учням пропонують послухати слова. Якщо в слові є заданий звук, наприклад, [м], слід записати відповідну букву *м*. Потім порахувати кількість записаних букв та перевірити правильність виконання завдання. (складнішими варіантами цього завдання є зміна стимульної основи – учням демонструють картинки, діти самостійно називають слова та визначають наявність чи відсутність необхідного звуку; аналогічно виконують завдання на рівні уявлень – учень переглядає картинки та зі затиснутим між зубами язиком виконує завдання, логопед не озвучує слова).

Мета: розвиток фонематичного аналізу та синтезу.

Завдання: Учням пропонують прослухати слова (розглянути картинки та самостійно назвати кожну; розглянути картинки мовчки, за необхідності з затиснутим між зубами язиком), виокремити в кожному останній звук, з отриманих звуків скласти нове слово. Перевірити відповідь та знайти слово в тексті читанки.

Слова:

Пес, сіно, дім – сом.

Клен, кіно, прапор, троянда – нора.

Ставок, ложка, дуб, корова, банан – кабан.

Ніс, коло, базар, зерно, сік, рука – сорока.

Мета: розвиток фонематичного аналізу.

Завдання: прослухати слова – назви зображень на малюнках (розглянути малюнок та озвучити їх; роздивитися мовчки), знайти ті, які починаються на заданий звук, покласти під ними фішку. Знайти слова в тексті читанки.

Мета: розвиток фонематичних уявлень.

Завдання: знайти та підкреслити з-поміж надрукованих слів (словосполучень, речень, тексту) таке, що відповідає намальованій звуковій схемі, наприклад: — ● ==

Мета: розвиток фонематичних уявлень, фонематичного аналізу та синтезу.

Завдання: дібрати слова на кожен звук, який входить до складу слова – назви малюнка (логопед озвучує назву; учитель демонструє малюнок, назву якого учні проговорюють самостійно; дитина розглядає малюнок мовчки)

Наприклад:

П А Р – парта (постіль, паровоз, приклад), ананас (абрикос, артист, автобус), розетка (роги, рукава, рукавиці, ромашка).

К Р А Н – колір (корабель, крокодил, карась), радіо (редиска, Роман), апельсин (аптека, арена, Артемон), ножиці (новини, нитки).

В Е С Н А – вовк (ворота, ворог, вода), електропоїзд (електрика, електроніка), садок (сир, син, соловей), носоріг (намисто, нога, нота), акваріум (акула, айстра, актор).

Мета: розвиток складового аналізу та синтезу.

Завдання: розшифрувати переплутані за складовою будовою слова, знайти відповідне слово в тексті, підкреслити його (переплутані склади називає логопед, а дитина тим часом їх розглядає; учень прочитує надруковані склади самостійно голосно; учень прочитує запропоновані склади мовчки, учень лише прослуховує склади без зорової опори).

Наприклад:

Ран ба – баран, ро пе – перо, кат ся ру – Катруся, на вес – весна, ло со вей – соловей, мо зи ро во – морозиво.

Мета: розвиток фонематичного аналізу та синтезу.

Завдання: зі слів, які пропонує логопед, виокремити кожен третій (перший, другий, останній) звук (склад) та, записавши відповідну букву, утворити слово (учню демонструють картинку, слова вимовляє логопед; учень розглядає малюнки та самостійно проговорює

слова; учневі пропонують картинки, дитина мовчки, за необхідності із закушуванням кінчика язика, виконує завдання).

Наприклад:

кожен перший звук: Ластівка, Електричка, Вода – Л Е В;

кожен третій звук: коРабель, крОпива, каБан, брОви, кіТ – Р О Б О Т;

кожен другий склад: коМА, птаХА – КО МА ХА.

Розвиток зорових функцій та операцій (на матеріалі предметних малюнків та на графемному матеріалі).

Мета: розвиток зорового сприймання та уваги.

Завдання: з-поміж малюнків (літер, складів), розміщених у таблиці, назвати контурні зображення (великі друковані літери; склади, які записані пунктирною лінією; які закінчуються на голосний; починаються з літери Н тощо).

Мета: розвиток стійкості та концентрації уваги.

Завдання (на матеріалі малюнків): простеживши за доріжками очима, знайти, хто з ким розмовляє по телефону (доріжки-ниточки між собою переплутані, з метою ускладнення завдання доріжки можуть бути пунктирними).

Завдання (на матеріалі цифр та букв): простеживши за доріжками очима, зібрати з літер слово (на одному кінці лінії – цифра, на іншому – літера).

Мета: розвиток зорової уваги.

Завдання:

- з-поміж контурних зображень предметів знайти два однакових зображення;
- з-поміж літер, зображених по-різному, знайти дві, надруковані однаково.

Завдання:

- впізнати та виокремити предмети, контурні зображення яких накладені одне на одного;
- на зашумленому фоні впізнати та виокремити літеру (декілька літер, слово).

Мета: розвиток зорової пам'яті.

Завдання (на матеріалі картинок): запам'ятати зображення лише тих малюнків, що заштриховані з нахилом праворуч.

Завдання (на матеріалі слів): з-поміж надрукованих слів запам'ятати лише ті, що надруковані прописними літерами.

Завдання (на матеріалі геометричних фігур): запам'ятати геометричні фігури та штриховки всередині кожної з них.

Завдання (на матеріалі літер та геометричних фігур): запам'ятати геометричні фігури та літери, надруковані всередині них.

Мета: розвиток зорового контролю.

Завдання:

- віднайти зайві елементи на малюнках;
- віднайти зайві елементи в ряді літер;
- віднайти зайві склади в словах;
- віднайти зайві літери в словах.

Завдання: виявити та виправити помилки в словах (в окремих словах або всередині речень).

Розвиток навички прогнозування під час читання.

Пропедевтичну роботу, спрямовану на запобігання та зменшення кількості семантичних помилок, доцільно починати з першого корекційного етапу. З цією метою ми пропонуються лише найпростіші завдання такого типу, де учневі необхідно до коротких римовок додати лише одне слово, наприклад:

Ходить лісом їжачок,
В нього шубка з ...
(ниточок, дроту, колючок).

Вночі їй завжди півник сниться,
Вона не курка, а ...
(гуска, лисиця, ворона).

Великі очі й голова,
Не колобок це, а ...
(слон, сова, коза).

Ярослав на камінь сів,
Ловить в річці ...
(мух, шук, карасів).
І.Січовик

На наступних етапах корекції мають пропонуватись складніші завдання, наприклад:

- закінчити речення, додавши необхідне слово (замість друкованого слова пропонується малюнок);
- прочитати речення, додавши правильне закінчення до недодрукованого слова (речення добираються з читанки);
- прочитати речення (невеликий текст або уривок з тексту), додаючи недописані кінцеві частини слів.

Наповнення корекційно-розвивальної роботи демонструє її гнучкість. Можливість залучити школяра на будь-якому з етапів до процесу корекції за умов визначення механізму порушення, що сприяє високоефективній роботі усунення розладів читання у дітей з тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку.

Література:

1. Ільяна. В. М. Аналіз сформованості навички читання в учнів молодших класів спеціальної школи для дітей з ТПМ // В. М. Ільяна / Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. праць. – К. : Актуальна освіта, 2006. – Вип. 3. – С. 55–62.
2. Ковшиков В. А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности : [учеб. пособие] / В. А. Ковшиков, В. П. Глухов. – М. : АСТ : Астрель, 2007 – 318с.
3. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей (диагностика, коррекция, предупреждение): [уч.- метод. пособие] / А. Н. Корнев – СПб. : МиМ, 1997. – 286с.
4. Лурия А. Р. Очерки психофизиологии письма / А. Р. Лурия. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – 83с.

УДК: 371.212-056.2/3

Коваль Л.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Стаття присвячена проблемі організації інклюзивного навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Зокрема розкрито проблему взаємозв'язку пізнавального розвитку у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами з активізацією процесу навчання.

Розглянуто можливості вивчення пізнавальних здібностей молодших школярів, діагностування та визначення перспектив навчання. Перегляд та коротка характеристика інструментарію психологічного дослідження виявив перспективи психологічної науки до залучення іновативних методик у якості засобу підвищення продуктивності як діагностичної роботи так і загальної групи фахівців – членів мультидисциплінарної команди.

Ключові слова: інклюзія, пізнавальна активність, мультидисциплінарна команда, індивідуалізація навчання, школярі з особливими освітніми потребами, іновативні методики.